

Stanisław Barańczak w drugim obiegu wydawniczym*

ABSTRACT. Dabert Dobrochna, *Stanisław Barańczak w drugim obiegu wydawniczym* [Stanisław Barańczak in underground publishing]. „Przestrzenie Teorii” 26. Poznań 2016, Adam Mickiewicz University Press, pp. 227-230. ISSN 1644-6763. DOI 10.14746/pt.2016.26.16.

The author presents the work of Stanisław Barańczak published underground.

U progu lat siedemdziesiątych nieufność władz przeradzająca się w wyraźną wrogość wobec nowofalowców narastała. Stanisław Barańczak w 1974 roku próbował wydać fragmenty poematu *Sztuczne oddychanie* w „Studencie”, jednak spotkał się z odmową cenzury¹. W listopadzie 1976 roku w warszawskim Domu Kultury na Bródnie miał odbyć się wieczór autorski Stanisława Barańczaka. Wobec udaremnienia przez służby specjalne tego artystycznego przedsięwzięcia, Tadeusz Walendowski zaprosił wszystkich do własnego mieszkania, które niebawem zyskało miano „salonu kultury niezależnej”. Na spotkaniu, które prowadził Jan Walc, Barańczak czytał swoje niepublikowane wiersze. Dyskutowano nad możliwością zorganizowania wydawnictw alternatywnych wobec oficjalnych.

Od tego czasu twórczość poetycka, eseistyczna, krytycznoliteracka, recenzencka i przekładowa Stanisława Barańczaka docierać będzie do polskiego czytelnika w kraju za pośrednictwem wydawnictw drugoobiegowych. Jeszcze w 1976 roku Barańczak w formie maszynopisu rozpoznał wśród przyjaciół i znajomych swój tomik *Ja wiem, że to nie-słuszne. Wiersze z lat 1975–1976*, które rok później opublikował Instytut Literacki w Paryżu. Wydawnictwa bezdebitowe korzystać będą z wydania paryskiego wielokrotnie, publikując ów tomik. Jeszcze w 1977 roku ukazał się w Warszawie bez adnotacji wydawniczej, rok później w Poznaniu również w nieznanym wydawnictwie, w 1979 roku warszawska NOW-a opublikowała zbiorek wraz z przedmową Adama Michnika, w 1980

* W niniejszym numerze „Przestrzeni Teorii” zamieszczono reprodukcje okładek podziemnych publikacji utworów Stanisława Barańczaka. Prezentowane książki pochodzą ze zbiorów Pracowni Badań Literatury i Kultury Niezależnej IFP UAM.

¹ Nic więc dziwnego, że tomik w pełnej wersji ukaże się dopiero w londyńskim „Aneksie” w 1978 roku.

ukazał się w Radomiu w edycji bibliofilskiej, w formie maszynopisu przebitkowego, w 1981 krakowskie wydawnictwo ABC opublikowało wiersze z ilustracjami Jerzego Dudy-Gracza, w tym samym roku poznańskie Wydawnictwo Centrum Informacyjnego NZS UAM przedrukowało tomik z wydania NOW-ej, podobnie szczecińska Studencka Agencja Wydawnicza im. Uniwersytetu Zachodniopomorskiego „Sorbona”. W 1982 roku wiersze opublikowała lubelska oficyna AUT’82 oraz Oficyna Nieobecnych z Krakowa.

Kolejny tom *Sztuczne oddychanie* po raz pierwszy opublikowała nieznana oficyna wydawnicza w 1977 roku, wyprzedzając emigracyjne wydanie w londyńskim „Aneksie” z 1978 roku. W 1980 roku Krakowska Oficyna Studencka Kos opublikowała tomik wraz z ilustracjami Doroty Martini.

Jeszcze przed sierpniem 1980 roku wydawnictwa podziemne wydały teksty eseistyczne i krytyczne Barańczaka, np. *Esej odczytany na Biennale w Wenecji 2 grudnia 1977 roku* niezidentyfikowane wydawnictwo opublikowało w 1978 roku, a poznańskie wydawnictwo WLiK wydało poemat amerykańskiego poety Edwarda Estlina Cummingsa (*100 wierszy*) w przekładzie i wyborze Stanisława Barańczaka. U progu lat osiemdziesiątych Edmund Chrościński po konsultacjach z Mirosławem Chojeckim, który już od 1977 roku zawiadywał Niezależną Oficyną Wydawniczą (NOW-ą), założył Wielkopolską Inicjatywę Wydawniczą, która sygnowała m.in. serię Poznańskie Broszury Społeczne oraz Informator Zachodni. Nie zachowały się publikacje sprzed sierpnia 1980 roku, wiemy jednak z pewnością, że w ramach broszur w 1980 roku ukazała się praca Barańczaka *Cenzura w PRL. Parę podstawowych informacji*. W tym samym roku NOW-a w ramach serii Wykładów Towarzystwa Kursów Naukowych opublikowała esej *Knebel i słowo. O literaturze krajowej w latach siedemdziesiątych*, a Krakowska Oficyna Studencka Kos wydała zbiór tekstów eseistycznych i krytycznych *Nie podlegać nicości i inne szkice*, w którym znalazł się m.in. artykuł wstępny do „Zapisu”, szkic o kulturze oficjalnej, cenzurze i niezależnym obiegu kultury, szkic *Fasada i tyły*. W 1981 roku krakowskie wydawnictwo ABC opublikowało *Etykę i poetykę. Szkice 1970–1978* jako przedruk z wydania paryskiego Instytutu Kultury z 1979 roku.

Po sierpniu 1980 roku Krakowska Oficyna Studencka opublikowała kolejny tomik poety *Tryptyk z betonu, zmęczenia i śniegu* z ilustracjami Wojciecha Wołyńskiego. W Białymstoku studencka oficyna NZS F UW (Filia UW) wydała *Wybór wierszy*. Rok 1981 przyniósł kolejne wydania poezji Barańczaka: Niezależne Wydawnictwo „Wrocław” opublikowało zbiorek zatytułowany „*Bo tylko ten świat bólu*”, NOW-a – *Wiersze prawie*

zebrane, zawierające wiersze z tomów *Jednym tchem*, *Dziennik poranny*, *Sztuczne oddychanie*, *Ja wiem, że to niesłuszne*, *Tryptyk z betonu*, *zmęczenia i śniegu* wraz z ilustracjami Wojciecha Wołyńskiego.

Już po wprowadzeniu stanu wojennego Krakowska Oficyna Studencka Kos wydała zbiór recenzji *Książki najgorsze (1975–1980)*². Poemat *Przywracanie porządku* bezpośrednio dotykający doświadczeń 13 grudnia wielokrotnie publikowały podziemne wydawnictwa. Po raz pierwszy za sprawą nieznanego oficyny z Krakowa jeszcze w 1982 roku. Kolejne wydania najczęściej były przedrukiem z paryskich „Zeszytów Literackich” (1983, nr 1)³, np. gdańska publikacja nieznanego wydawnictwa opatrzona posłowiem Mariana Terleckiego (ps. J. Ossowski), poznańska wydana przez Głos SKOS-ów, a także kolejna przez oficynę Syzyf. *Przywracanie porządku* wydały także: gdańskie Niezależne Wydawnictwo im. Gnebona Puczymordy, warszawskie CDN, w 1984 roku Instytut Wydawnictw Lotnych „Zielony Putrament”, wydawnictwo o nieustalonym siedzibie.

W tym samym roku nieznaną krakowską wydawcą udostępnił krajowym czytelnikom szkice *Czytelnik ubezwłasnowolniony. Perswazja w masowej kulturze literackiej PRL* pierwotnie opublikowane w 1983 roku w paryskiej Libelli. Krakowska Biblioteka Promienistych w 1984 roku, a gdańska Melina Wydawnicza w 1985 przypomniały szkic krytyczny *Zabójstwo Sandaueryzmu*. Wydarzeniem krytycznoliterackim 1985 roku była publikacja w krajowym obiegu niezależnym wydanych w 1984 roku przez londyńskie wydawnictwo Polonia szkiców eseistycznych *Uciekinier z utopii. O poezji Zbigniewa Herberta* przez krakowską Oficynę Literacką. W latach stanu wojennego przypomniano także wczesne tomiki Barańczaka, mające pierwotny druk jeszcze w oficjalnym obiegu, ale teraz z racji zapisu cenzorskiego na nazwisko autora „źle obecne”. Wydawnictwo krakowskie Świt opublikowało w 1983 roku tomik z 1970 roku *Jednym tchem*, a katowicka Biblioteka „Po prostu” w 1986 przedrukowała tomik *Dziennik poranny. Wiersze 1967–1971*, pierwotnie wydany w 1972 roku w Wydawnictwie Poznańskim. W 1986 roku w londyńskim wydawnictwie Puls ukazał się kolejny zbiór wierszy poety *Atlantyda i inne wiersze z lat 1981–1985* udostępnione w kraju przez wrocławską oficynę Aspekt w 1987 roku. *Widokówka z tego świata i inne rymy z lat*

² Recenzje pierwotnie drukowane były w oficjalnym czasopiśmie „Student”, które autor zamieszczał tam pod pseudonimem Feliks Trzymałko, Szczęsny Dzierżankiewicz. Barańczak używał także okazjonalnie pseudonimów: Barbara Stawiczak oraz Feliks Niepolski. Opublikowane w drugim obiegu tomiki poetyckie, a także szkice i eseje ukazały się pod jego prawdziwym nazwiskiem.

³ S. Barańczak od 1983 roku wszedł w skład zespołu redakcyjnego „Zeszytów Literackich”.

1986–1988 w 1988 roku wydana przez paryskie Association Cahiers Littéraires – Zeszyty Literackie to ostatni zbiór wierszy Stanisława Barańczaka opublikowanych w drugim obiegu. Tomik w 1989 roku przedrukowały: krakowskie wydawnictwo „X”, poznańskie A-5 i wrocławskie ELS.

Szacuje się, iż poza cenzurą wydano 45 pozycji książkowych Stanisława Barańczaka. Jego wyraźną obecność w kulturze podziemnej wzmocniały ukazujące się w czasopiśmie drugoobiegowych publikacje pojedynczych wierszy czy szkiców. W oczywisty sposób najwięcej utworów poety odnaleźć można w czasopiśmie o profilu literackim i społeczno-kulturalnym z „Zapismem” na czele⁴. Warto jednak podkreślić, że poezja poznańskiego poety obecna była także na łamach prasy związkowej, informacyjnej, gazetki solidarnościowych⁵. Zainteresowanie twórczością Stanisława Barańczaka także po wyjeździe do Stanów Zjednoczonych zapewniała nie tylko podziemna działalność wydawnicza gwarantująca dostęp bieżący do jego utworów, ale także spora recepcja krytyczna jego twórczości prowadzona na łamach wyspecjalizowanych czasopiśmie literackich i społeczno-kulturalnych⁶.

⁴ Poza „Zapismem” teksty Stanisława Barańczaka publikowały przykładowo następujące czasopisma literacko-kulturalne: poznańskie „Bez Debitu”, krakowski „Miesięcznik Małopolski”, wrocławskie „Obecność”, krakowska „Arka”, warszawskie „Ogniwo”.

⁵ Wiersze Barańczaka odnaleźć można np. w: „Robotniku” (1979), wrocławskiej „Solidarności Dolnośląskiej”, poznańskiej „Solidarności Wielkopolskiej”, „Obserwatorze Wielkopolskim”, warszawskim „Kursie”, białostockim „Bez Debitu”.

⁶ Zob.: D. Dabert, *Między wizją a spełnieniem. Profile ideowe i artystyczne czasopiśmie literackich w drugim obiegu wydawniczym 1982–1989*, Poznań 2014. Tu szczególnie rozdział *Przelamywanie izolacji. Literatura emigracyjna w podziemnym kanonie*, s. 220–241.

POEZJA
PROZA
ESEJE

ZAPIS

Nr 5 styczeń 1978

numer
przygotowali:

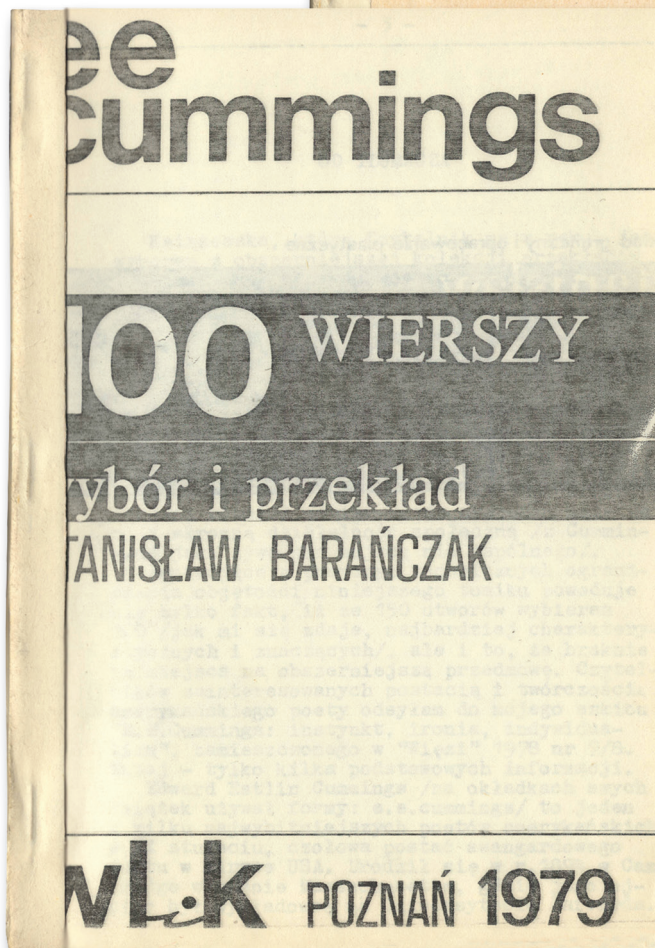
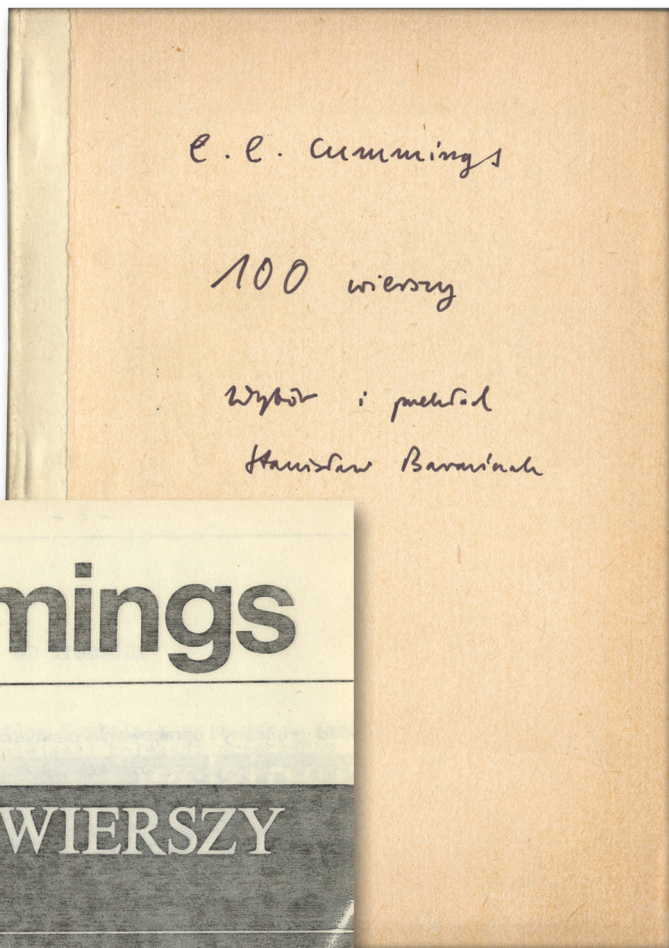
Jerzy ANDRZEJEWSKI
Stanisław BARAŃCZAK
Jacek BOCHENSKI
Tomasz BUREK
Jakub KAPIŃSKI
Adam MICHNIK
Kazimierz ORŁOŚ
Barbara TORUŃCZYK
Wiktor WOROZYLSKI
Adam ZAGAJEWSKI

NIEZALEŻNA
OFICyna
WYDAWNICZA

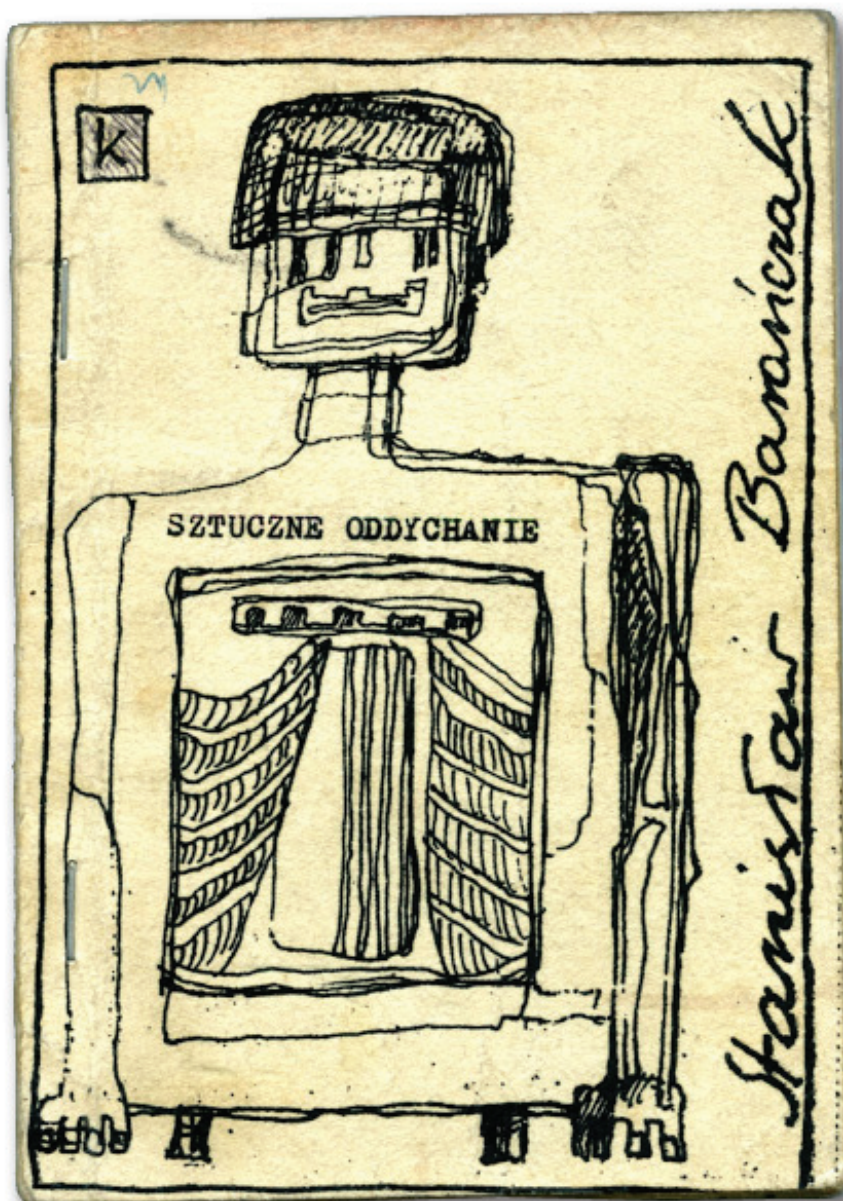

Pierwsza strona czasopisma „Zapis” 1978, nr 5,
NOW-a [Niezależna Oficyna Wydawnicza]

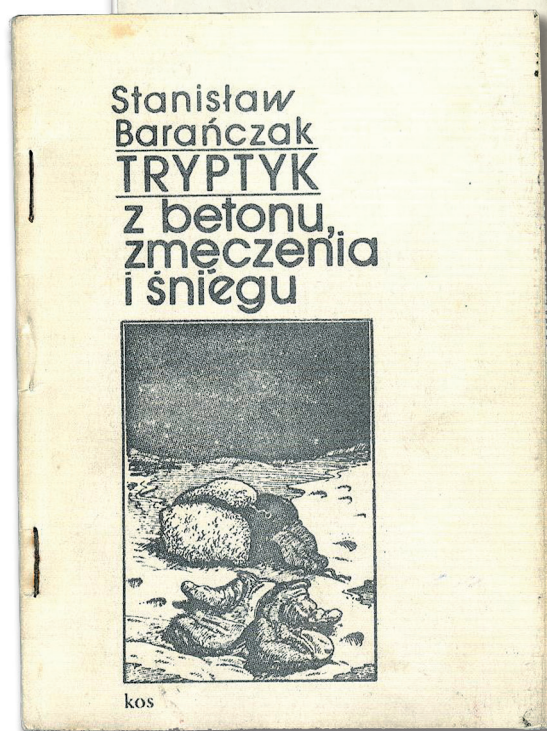
E.E. Cummings,
100 wierszy,
wybór i przekład
Stanisław Barańczak,
układ graficzny i
opracowanie plastyczne
Stanisław Piotrowski,
Witrynka Literatów
i Krytyków,
Poznań 1979, okładka

E.E. Cummings,
100 wierszy,
wybór i przekład
Stanisław Barańczak,
układ graficzny
i opracowanie
plastyczne Stanisław
Piotrowski,
Witrynka Literatów
i Krytyków,
Poznań 1979,
strona tytułowa

Stanisław Barańczak, *Sztuczne oddychanie*,
ilustr. Dorota Martini, wyd. 2 popr.,
Krakowska Oficyna Studencka, [Kraków] [1980]

Stanisław Barańczak, *Tryptyk z betonu, zmęczenia i śniegu*, ilustr. Wojciech Wołyński, Wydawnictwo Kos [Krakowska Oficyna Studencka], Kraków 1980, okładka

STANISŁAW BARAŃCZAK
TRYPTYK

Z *BETONU*,

ZMĘCZENIA

I *ŚNIEGU*

Ilustrował:
Wojciech Wołyński

ANI

Wydawnictwo kos
Kraków - 1980

Stanisław Barańczak, *Tryptyk z betonu, zmęczenia i śniegu*, ilustr. Wojciech Wołyński, Wydawnictwo Kos [Krakowska Oficyna Studencka], Kraków 1980, strona tytułowa

Nakładem Witryny Literatów i Krytyków
ukazały się dotychczas:

e.e.cummings "100 wierszy
wybór i przekład: S. Barańczak
ilustracje: S. Piotrowski

B. Brecht "Elegie bukowskie i inne
wiersze"
wybór i przekład: R. Krynicki
ilustracje: W. Wołyński

L. Dymarski "Za zgodą autora"
ilustracje: W. Wołyński

"Antologia angielskiej poezji
metafizycznej XVII stulecia"
wybór, przekład, wstęp i opracowanie:
S. Barańczak

R. Krynicki "Niewiele więcej"
ilustracje: L. Sobocki

L. Szaruga "Wiersze"
ilustracje: J. Antowski

A. Wilowski "Wiersze i rysunki"
Gennadij Ajgi "Pole-Snieg-Sen"
wybór i przekład: W. Woroszyński

EDWARD KUZNIECOW

Z DZIENNIKA WIĘZIENNEGO

Witryna
Literatów Poznań - Łódź
i
Krytyków

Edward Kuzniecowa,
Z dziennika więziennego,
Witryna Literatów i Krytyków,
Poznań-Łódź 1981, tył okładki
ze spisem wydanych pozycji.
Tu dwie pozycje
Stanisława Barańczaka

STANISŁAW BARAŃCZAK

ETYKA

|
POETYKA

* *szkice 1970-1978*

Stanisław Barańczak,
Etyka i poetyka. Szkice 1970-1978,
Wydawnictwo ABC, Kraków 1981,
strona tytułowa

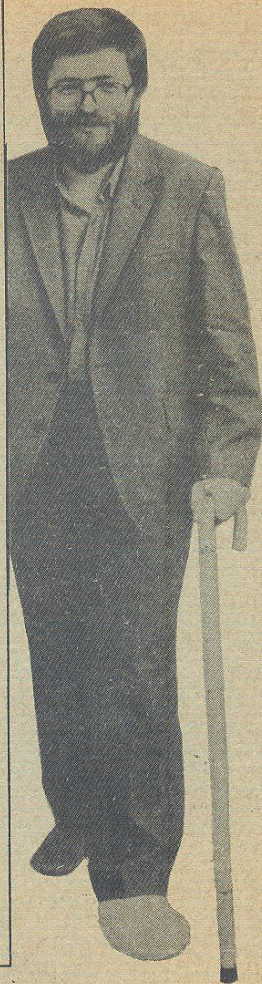
ABC

Stanisław Barańczak

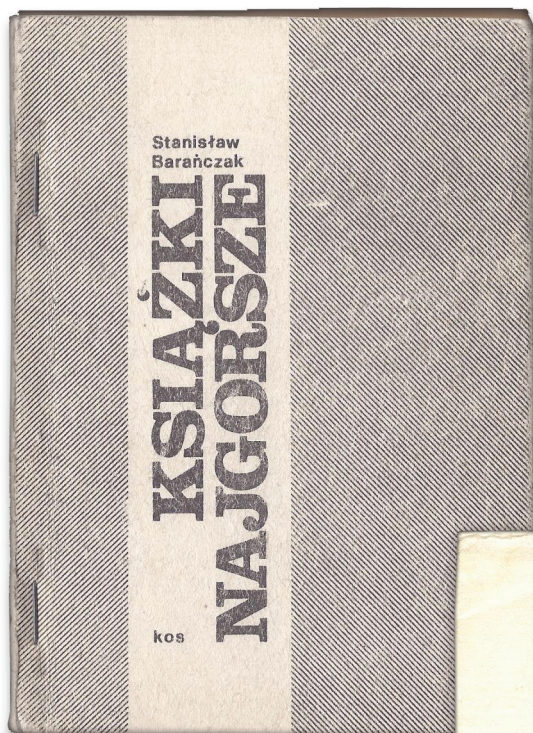
W I E R S Z E

P R A W I E
Z E B R A N E

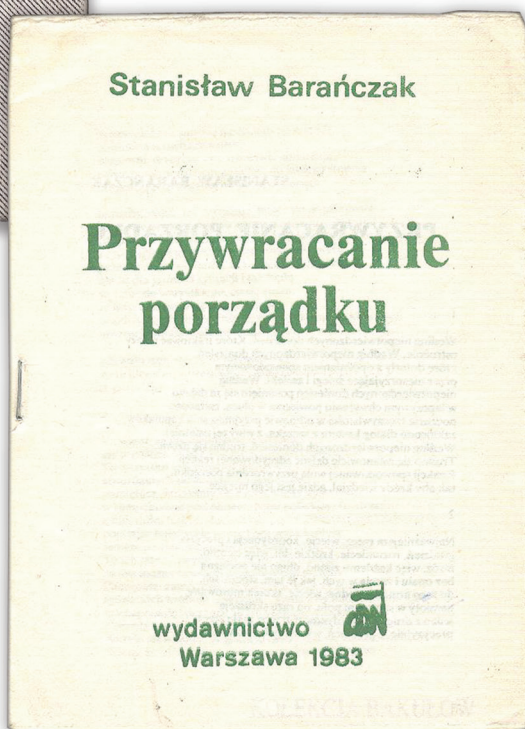
niezależna
oficyna
wydawnicza

Stanisław Barańczak, *Wiersze prawie zebrane*,
ilustr. Wojciech Wołyński, NOW-a [Niezależna Oficyna Wydawnicza],
Warszawa 1981

Stanisław Barańczak, *Książki najgorsze*, Wydawnictwo Kos [Krakowska Oficyna Studencka], Kraków 1981 (właśc. 1982), okładka

Stanisław Barańczak, *Przywracanie porządku*, Wydawnictwo CDN, Warszawa 1983, okładka

ATLANTYDA

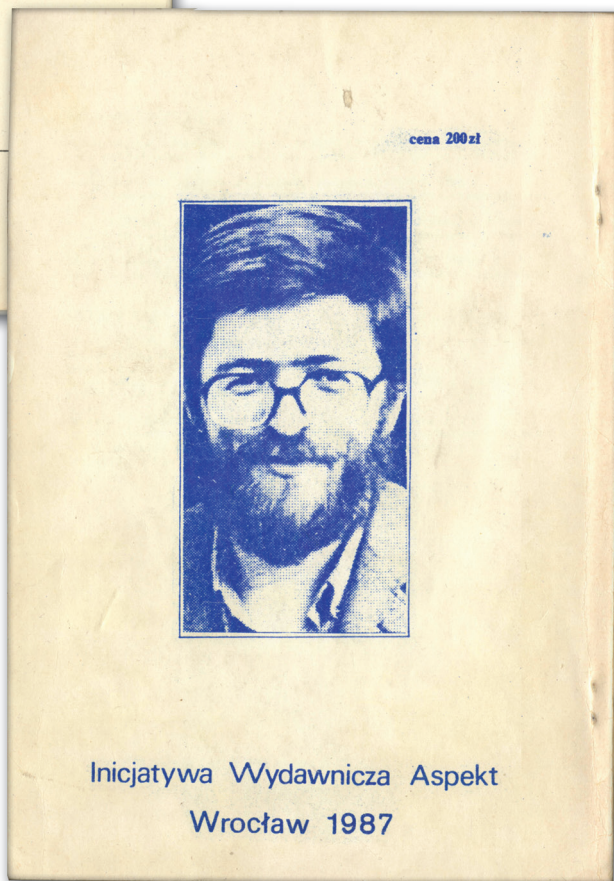
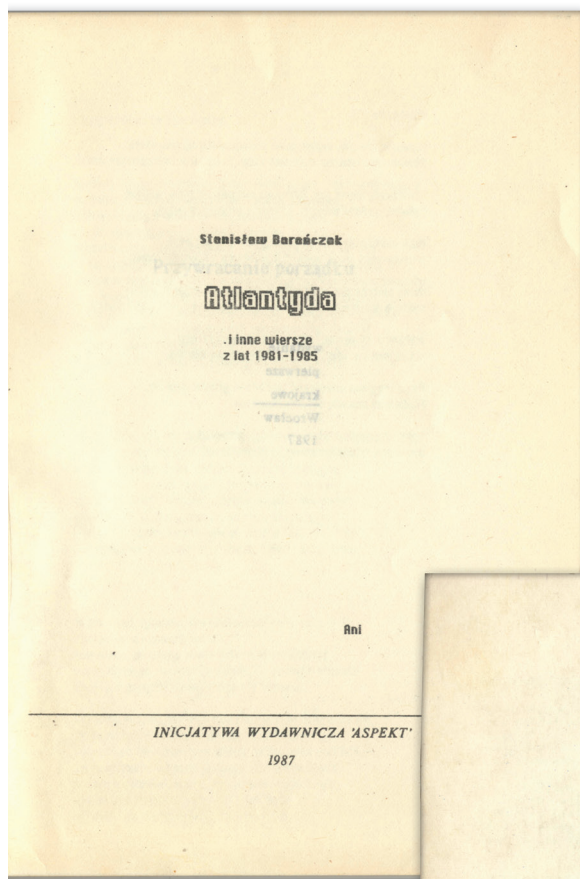
iuca

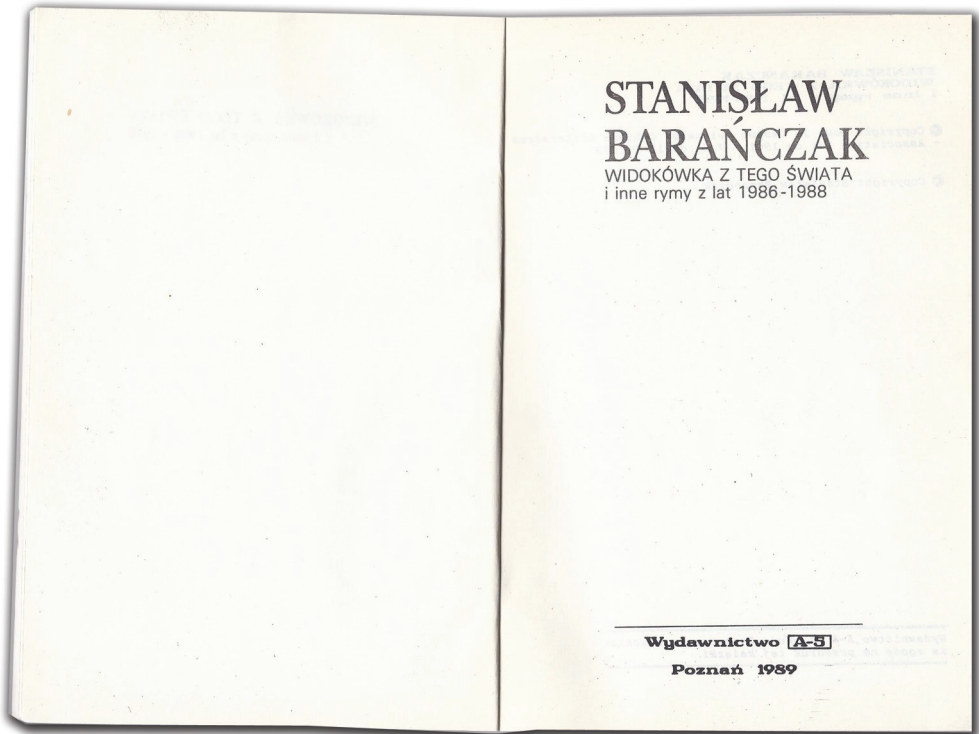
STANISŁAW
BARAŃCZAK

Stanisław Barańczak, *Atlantyda i inne wiersze z lat 1981–1985*,
Inicjatywa Wydawnicza „Aspekt”, wydanie pierwsze krajowe,
Wrocław 1987, okładka

Stanisław Barańczak, *Atlantyda i inne wiersze z lat 1981-1985*,
Inicjatywa Wydawnicza „Aspekt”,
wydanie
pierwsze krajowe,
Wrocław 1987,
strona tytułowa

Stanisław Barańczak,
Atlantyda i inne wiersze z lat 1981-1985,
Inicjatywa Wydawnicza
„Aspekt”, wydanie
pierwsze krajowe,
Wrocław 1987,
tył okładki ze zdjęciem
S. Barańczaka

Stanisław Barańczak,
Widokówka z tego świata i inne rymy z lat 1986–1988,
Wydawnictwo A-5, Poznań 1989